

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Кафедра ветеринарної репродуктології**

ЗАТВЕРДЖЕНО
Факультет ветеринарної медицини
4 червня 2026 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

«МЕНЕДЖМЕНТ ЗДОРОВ'Я СТАДА ТВАРИН»

Галузь знань 21 – «Ветеринарна медицина»
Спеціальність 211 – «Ветеринарна медицина»
Освітня програма – «Ветеринарна медицина»
Факультет ветеринарної медицини

Розробники:

Вальчук О.А. – к.вет. н., доцент
Ковпак В.В. – д.вет.н., професор
Деркач С.С. – к.вет.н., доцент
Жук Ю.В. – к.вет. н., доцент
Масалович Ю.С. – к.вет. н., доцент

Київ – 2026 р.

Опис навчальної дисципліни «Менеджмент здоров'я стада тварин»

Дисципліна «Менеджмент здоров'я стада тварин» спрямована на формування у магістрантів системного підходу до управління здоров'ям тварин на тваринницьких підприємствах. Студенти набудуть знань і навичок з оптимізації структури управління стадом, організації виробничих процесів, аналізу та попередження хвороб, а також мінімізації втрат, пов'язаних із лікуванням і вибракуванням тварин. Особливу увагу приділено розвитку управлінського мислення, забезпеченню благополуччя тварин та дотриманню етичних і професійних зобов'язань ветеринарних спеціалістів. Дисципліна інтегрує знання з ветеринарії, менеджменту, репродуктології та біоетики з метою підвищення ефективності фермерських господарств.

Галузь знань, спеціальність, освітня програма, освітній ступінь		
Освітній ступінь	<i>Магістр</i>	
Спеціальність	<i>211 – «Ветеринарна медицина»</i>	
Освітня програма	<i>Ветеринарна медицина</i>	
Характеристика навчальної дисципліни		
Вид	вибіркова	
Загальна кількість годин	120	
Кількість кредитів ECTS	4	
Кількість змістових модулів	2	
Курсовий проект (робота) (за наявності)	-	
Форма контролю	<i>залік</i>	
Показники навчальної дисципліни для денної та заочної форм навчання		
	денна форма навчання (термін навчання 6 років)	денна форма навчання (термін навчання 5 років)
Рік підготовки (курс)	5	3
Семестр	9	8
Лекційні заняття	<i>15 год.</i>	<i>15 год.</i>
Практичні, семінарські заняття	<i>год.</i>	<i>год.</i>
Лабораторні заняття	<i>15 год.</i>	<i>15 год.</i>
Самостійна робота	<i>90 год.</i>	<i>90 год.</i>
Індивідуальні завдання	-	-
Кількість тижневих аудиторних годин для денної форми навчання	<i>2 год.</i>	<i>2 год.</i>

1. Мета, завдання, компетентності та програмні результати навчальної дисципліни

Мета вивчення вибіркової дисципліни «Менеджмент здоров'я стада тварин» – сформувати у студента систему компетентностей щодо оптимізації системи управління стадом, управління здоров'ям, зменшення збитків пов'язаних з лікуванням і вибуттям тварин.

Перелік навчальних дисциплін, які передують вивченню:

- Анатомія свійських тварин.
- Фізіологія тварин.
- Основи розведення тварин.
- Годівля тварин.
- Патофізіологія тварин.
- Оперативна хірургія, топографічна анатомія та анестезіологія.
- Клінічна діагностика хвороб тварин.
- Ветеринарна фармакологія.
- Благополуччя тварин, етологія та професійна етика.
- Загальна і спеціальна хірургія.
- Внутрішні хвороби тварин.
- Паразитологія та інвазійні хвороби.
- Епізоотологія та інфекційні хвороби.
- Акушерство, гінекологія і біотехнологія відтворення тварин з основами андрології.

Набуття компетентностей:

інтегральна компетентність (ІК): здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі ветеринарної медицини, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Загальні компетентності (ЗК):

- ЗК 6. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій;
- ЗК 9. Здатність приймати обґрунтовані рішення;
- ЗК 10. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами інших галузей знань/видів економічної діяльності);
- ЗК 13. Здатність ухвалювати рішення та діяти, дотримуючись принципу неприпустимості корупції та будь-яких інших проявів недоброчесності;

Фахові (спеціальні) компетентності (СК):

- СК 10. Здатність розробляти стратегії безпечного, санітарно обумовленого утримання тварин;
- СК 11. Здатність застосовувати знання з біобезпеки, біоетики та благополуччя тварин у професійній діяльності;
- СК 17. Здатність здійснювати маркетинг і менеджмент ветеринарних засобів і послуг у ветеринарній медицині;
- СК 19. здатність здійснювати просвітницьку діяльність серед працівників галузі.

Програмні результати навчання (ПРН):

ПРН 1. Знати і грамотно використовувати термінологію ветеринарної медицини.

ПРН 2. Використовувати інформацію із вітчизняних та іноземних джерел для розроблення діагностичних, лікувальних і підприємницьких стратегій.

ПРН 3. Визначати суть фізико-хімічних і біологічних процесів, які відбуваються в організмі тварин у нормі та за патології.

ПРН 4. Збирати анамнестичні дані під час реєстрації та обстеження тварин, приймати рішення щодо вибору ефективних методів діагностики, лікування та профілактики хвороб тварин.

ПРН 5. Установлювати зв'язок між клінічними проявами захворювання та результатами лабораторних досліджень.

ПРН 6. Розробляти карантинні та оздоровчі заходи, методи терапії, профілактики, діагностики та лікування хвороб різної етіології.

ПРН 9. Розробляти заходи, спрямовані на захист населення від хвороб, спільних для тварин і людей.

ПРН 10. Пропонувати та використовувати доцільні інноваційні методи і підходи вирішення проблемних ситуацій професійного походження.

ПРН 15. Знати правила зберігання різних фармацевтичних засобів та біопрепаратів, шляхів їх ентерального чи парентерального застосування, розуміти механізм їх дії, взаємодії та комплексної дії на організм тварин.

ПРН 17. Знати правила та вимоги біобезпеки, біоетики та добробуту тварин.

ПРН 18. Здійснювати облікову звітність під час фахової діяльності.

ПРН 20. Володіти спеціалізованими програмними засобами для виконання професійних завдань.

Компетенції Першого дня

1. Демонструвати розуміння етичних та правових рамок, в яких має працювати лікар ветеринарної медицини, включаючи професійні аспекти, аспекти, що пов'язані з благополуччям тварин, власників тварин, громадським здоров'ям, суспільні та екологічні аспекти, пов'язані з професійною діяльністю.

2. Розуміти методи наукових досліджень, внесок фундаментальних і прикладних досліджень у науку та реалізацію принципу 3Rs.

3. Демонструвати базові знання з організації, управління та законодавства, пов'язаного з ветеринарною практикою. Розуміти економічний та емоційний контекст, в якому працює лікар ветеринарної медицини.

4. Сприяти та контролювати збереження здоров'я та безпеки себе, пацієнтів, власників тварин, колег та навколишнього середовища під час здійснення професійної діяльності; демонструвати знання про принципи забезпечення якості; застосовувати принципи управління ризиками на практиці.

7. Належно оформляти клінічну документацію та документи для власників тварин, а також, за необхідності, звіти про клінічні випадки у формі, задовільній для відповідної аудиторії.

9. Вміти критично мислити, здійснювати перегляд та оцінку літератури та презентацій.

10. Розуміти та застосовувати принципи концепції Єдиного здоров'я для забезпечення належної клінічної практики у ветеринарії, а також науково обґрунтованої та доказової ветеринарної медицини.

12. Використовувати професійні здібності для сприяння розвитку ветеринарних знань та реалізації концепції "Єдине здоров'я" з метою сприяння здоров'ю, безпеці та благополуччю тварин, людини і навколишнього середовища, а також досягнення Цілей сталого розвитку ООН.

19. Розробляти відповідні плани лікування пацієнтів та проводити лікування в інтересах кожної тварини під опікою, використовуючи доступні ресурси, а також надавати відповідні власні міркування щодо охорони здоров'я тварини та людини та навколишнього середовища.

20. Надавати невідкладну і першу медичну допомогу тваринам поширених видів. Розставляти пріоритети та розподіляти ресурси відповідно до кожної конкретної ситуації.

22. Збирати, зберігати та транспортувати зразки, обирати відповідні діагностичні тести, здійснювати інтерпретацій та мати розуміння щодо обмеження результатів тестів.

24. Використовувати базове діагностичне обладнання та ефективно проводити обстеження тварин відповідно до конкретного випадку, згідно з належною практикою охорони здоров'я та біобезпеки і чинними нормативними документами. Розуміти внесок цифрових інструментів та штучного інтелекту у теорію і практику ветеринарної медицини.

25. Розпізнавати ознаки можливих захворювань тварин, що підлягають повідомленню до відповідних державних органів, зоонозів, а також ознак жорстокого поводження з тваринами та вживати відповідних заходів, у тому числі повідомляти відповідні органи влади.

27. Правильно і відповідально призначати пацієнтам ліки та видавати їх відповідно до Законодавства та останніх настанов.

31. Безпечно проводити тварині седацію, загальну та регіональну анестезію; застосовувати хімічні методи витримки.

38. Консультувати населення та впроваджувати програми профілактики та ліквідації хвороб відповідно до захворювання та виду тварин, прийнятих стандартів здоров'я тварин, їх добробуту, громадського здоров'я та охорони навколишнього середовища.

2. Програма та структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин													
	денна форма 6 років							денна форма 5 років						
	тижні	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
			л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	
Змістовний модуль I. Моніторинг благополуччя тварин на фермі														
Тема 1. Вступ у менеджмент здоров'я стада тварин	1/2	16	2		2		12	16	2		2			12
Тема 2. Благополуччя	3/4	16	2		2		12	16	2		2			12

тварин і індикатори здоров'я стада													
Тема 3. Управління стадом, застосування комп'ютерних технологій для управління фермою	5/6	16	2	2		12	16	2	2				12
Разом за змістовим модулем 1	48		6	6		36	48	6	6				36
Змістовний модуль II. Моніторинг відтворення та продуктивності													
Тема 4. Сучасні біотехнологічні методи відтворення	7/8	16	2	2		12	16	2	2				12
Тема 5. Менеджмент відтворення стада	9/10	16	2	2		12	16	2	2				12
Тема 6. Менеджмент транзитного періоду	11/12	16	2	2		12	16	2	2				12
Тема 7. Перинатальний період і здоров'я молодняка	13/14	16	2	2		12	16	2	2				12
Тема 8. Менеджмент якості молока та здоров'я вимені.	15	8	2			6	8	2					6
Разом за змістовим модулем 2	72		10	8		54	72	10	8				54
Усього годин	120		16	14		90	120	16	14				90
Курсовий проект (робота) з _____ <small>(якщо є в робочому навчальному плані)</small>			-	-	-	-		-	-	-			-
Усього годин	120		16	14		90	120	16	14				90

3. Теми лекцій

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1.	Тема 1. Вступ у менеджмент здоров'я стада тварин	2
2.	Тема 2. Благополуччя тварин і індикатори здоров'я стада	2
3.	Тема 3. Управління стадом, застосування комп'ютерних технологій для управління фермою	2
4.	Тема 4. Сучасні біотехнологічні методи відтворення	2
5.	Тема 5. Менеджмент відтворення стада	2
6.	Тема 6. Менеджмент транзитного періоду	2
7.	Тема 7. Перинатальний період і здоров'я молодняка	2
8.	Тема 8. Менеджмент якості молока та здоров'я вимені.	2

4. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
Змістовний модуль I. Моніторинг благополуччя тварин на фермі		
1.	Моніторинг здоров'я стада на фермі. Аудит біобезпеки ферми.	2
2.	Моніторинг умов утримання тварин. Аудит комфорту тварин.	2
3.	Інформаційні системи та цифрові рішення для ефективного управління стадом	2
Змістовний модуль II. Моніторинг відтворення та продуктивності		
4.	Аналіз показників відтворення стада (жуйні як модель)	2
5.	Менеджмент сухостійного та перинатального періоду (вирощування молодняку).	2
6.	Програма контролю здоров'я молочної залози	2
7.	Менеджмент хвороб кінцівок і рухової активності	2

5. Теми самостійних занять.

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Управління відтворенням у стадах продуктивних тварин (ВРХ, вівці, кози, свині)	10
2	Документообіг та звітність у програмах менеджменту здоров'я стада тварин	10
3	Технологічні рішення в утриманні продуктивних тварин (ВРХ, вівці, кози, свині)	10
4	Кормовиробництво, заготівля та зберігання кормів	10
5	Системи роздавання кормів для ВРХ, овець/кіз, свиней	10
6	Системи водопою та якість води для ВРХ, овець, кіз, свиней	10
7	Технологія доїння та доїльне обладнання у молочному скотарстві й вівчарстві/козівництві	10
8	Системи гноєвидалення та менеджмент гною на фермах ВРХ, овець/кіз, свиней	10
9	Сучасні фармакологічні препарати та кормові добавки для забезпечення здоров'я ВРХ, овець, кіз, свиней	10
	Всього	90

6. Методи та засоби діагностики результатів навчання:

- усне або письмове опитування;
- співбесіда;
- тестування;
- захист практичних робіт;
- залік.

7. Методи навчання:

- метод проблемного навчання;
- метод –практично орієнтованого навчання;
- кейс-метод;
- метод навчання через дослідження;
- метод командної роботи;
- самостійна робота.

8. Оцінювання результатів навчання.

Оцінювання знань здобувача вищої освіти відбувається за 100-бальною шкалою і переводиться в національну оцінку згідно чинного «Положення про екзамену та заліки у НУБіП України»

8.1. Розподіл балів за видами навчальної діяльності

Вид навчальної діяльності	Результати навчання	Оцінювання
Змістовний модуль I. Моніторинг благополуччя тварин на фермі		
Лекція 1. Лабораторна робота 1.	<p>Знати: основні показники здоров'я стада; методи моніторингу та оцінки стану здоров'я тварин; основні фактори ризику на молочній фермі.</p> <p>Вміти: оцінити ветеринарно-санітарний стан ферми; виявити фактори ризику; застосувати методи моніторингу здоров'я тварин; інтерпретувати результати для прийняття управлінських рішень.</p>	15
Лекція 2 Лабораторна робота 2.	<p>Знати: вимоги до умов утримання тварин різних вікових і продуктивних груп; вплив мікроклімату, годівлі та догляду на здоров'я і продуктивність тварин.</p> <p>Вміти: оцінити відповідність умов утримання ветеринарно-санітарним і зоогігієнічним нормам; виявити порушення, що можуть впливати на здоров'я тварин; надати рекомендації щодо їх усунення.</p>	15
Лекція 3 Лабораторна робота 3	<p>Знати: принципи організації управління фермою; економічні показники ефективності виробництва; роль персоналу та сучасні цифрові інструменти в управлінні стадом.</p> <p>Вміти: аналізувати економічну ефективність господарства;</p>	15

	використовувати програми для управління тваринами та обліку; планувати і контролювати роботу персоналу.	
Самостійна робота 1.	Знати: біологічні основи та показники відтворення; методи контролю репродуктивного циклу; ключові причини репродуктивних порушень у ВРХ. Вміти: аналізувати показники відтворення; розробити програму відтворення стада; оцінити ефективність заходів щодо підвищення репродуктивної здатності.	25
Модульна контрольна робота 1.		30
Всього за модулем 1		100
Змістовний модуль II. Моніторинг відтворення та продуктивності		
Лекція 4 Лабораторна робота 4	Знати: сучасні біотехнологічні методи відтворення (штучне осіменіння, трансплантація ембріонів, синхронізація еструсу тощо); фізіологічні зв'язки між лактацією та репродуктивним циклом; основні репродуктивні показники та методи їх оцінки. Вміти: аналізувати цикл відтворення з урахуванням продуктивності; інтерпретувати показники фертильності та сервіс-періоду; застосовувати біотехнологічні методи у практиці; розробляти ефективну програму управління відтворенням стада.	10
Лекція 5 Лабораторна робота 5	Знати: сучасні біотехнологічні методи відтворення (штучне осіменіння, трансплантація ембріонів, синхронізація еструсу); фізіологічні зв'язки між лактацією та репродуктивним циклом; методи контролю та діагностики вагітності; принципи запуску корів; вимоги до ведення сухостійного періоду. Вміти: аналізувати цикл відтворення з урахуванням продуктивності; проводити діагностику вагітності (клінічну, ультразвукову); застосовувати біотехнологічні методи; формувати програму запуску; розробляти заходи для забезпечення	10

	здоров'я тварин у сухостійний період.	
Лекція 6 Лабораторна робота 6	<p>Знати: фізіологічні зміни в організмі корови у післяродовий період; основні патології післяродового періоду; вимоги до менеджменту родильного відділення; принципи догляду за новонародженими телятами; етапи вирощування нетелів і ремонтного молодняка.</p> <p>Вміти: контролювати фізіологічний перебіг післяродового періоду; виявляти патологічні стани; організовувати оптимальні умови для новонароджених телят; забезпечити зоогігієнічні та ветеринарні умови вирощування молодняка з урахуванням майбутньої продуктивності.</p>	10
Лекція 7 Лабораторна робота 7	<p>Знати: особливості перебігу перинатального періоду у корів і телят; роль молозива у формуванні пасивного імунітету; фактори, що впливають на якість молока; етіологію, патогенез, клініку маститу; принципи його профілактики та контролю.</p> <p>Вміти: оцінювати якість і своєчасність колострального годування; здійснювати контроль за доїнням і санітарією доїльного обладнання; розпізнавати клінічні й субклінічні форми маститу; використовувати доступні тести для діагностики; впроваджувати програми профілактики маститу.</p>	10
Лекція 8 Лабораторна робота 8	<p>Знати: класифікацію маститу (клінічний, субклінічний, гострий, хронічний); основні збудники маститу та шляхи їхнього потрапляння; ключові принципи контролю, профілактики і лікування маститу; антимікробну політику та біобезпеку при маститі.</p> <p>Вміти: визначати тип маститу за клінічними ознаками та результатами тестів (тест Каліфорнійський, соматичні клітини тощо); обирати відповідну схему лікування; аналізувати ефективність профілактичних заходів; впроваджувати комплексну програму</p>	10

	контролю маститу на фермі.	
Самостійна робота 2.	<p>Знати: сучасні технологічні рішення у тваринництві, зокрема системи роздавання кормів, водопою, гноєвидалення, доїльне обладнання; принципи їх функціонування, санітарно-гігієнічні вимоги до експлуатації; вплив технічного забезпечення на здоров'я та продуктивність тварин; основні групи ветеринарних препаратів, що застосовуються для профілактики та лікування патологій у корів, механізми їх дії, показання та протипоказання.</p> <p>Вміти: оцінювати ефективність і стан технологічних систем на фермі; обирати та застосовувати відповідні технічні рішення залежно від потреб тварин і структури господарства; здійснювати контроль за гігієною доїння, якістю водопостачання та санітарним станом обладнання; правильно підбирати ветеринарні препарати, дотримуючись дозування і способу введення, та вести облік лікувальних заходів згідно з ветеринарними нормами.</p>	20
Модульна контрольна робота 2.		30
Всього за модулем 2		100
Навчальна робота		(M1 + M2)/2*0,7 ≤ 70
Залік		30
Всього за курс		(Навчальна робота + екзамен) ≤ 100

8.2. Шкала оцінювання знань здобувача вищої освіти

Рейтинг здобувача вищої освіти, бали	Оцінка за національною системою (екзамени/заліки)
90-100	відмінно
74-89	добре
60-73	задовільно
0-59	незадовільно

8.3. Політика оцінювання

Політика щодо дедлайнів та перескладання	роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку. Перескладання модулів відбувається із дозволу лектора за наявності поважних причин (наприклад, лікарняний).
Політика щодо академічної доброчесності	списування під час контрольних робіт та екзаменів заборонені (в т.ч. із використанням мобільних девайсів). Курсові роботи, реферати повинні мати коректні текстові посилання на використану літературу
Політика щодо відвідування	відвідування занять є обов'язковим. За об'єктивних причин (наприклад, хвороба, міжнародне стажування) навчання може відбуватись індивідуально (в он-лайн формі за погодженням із деканом факультету)

9. Навчально-методичне забезпечення

- електронний навчальний курс навчальної дисципліни (на навчальному порталі НУБіП України eLearn - <https://elearn.nubip.edu.ua/course/view.php?id=464>);
- конспекти лекцій та їх презентації (в електронному вигляді);
- підручники, навчальні посібники, практикуми;
- методичні матеріали щодо вивчення навчальної дисципліни для здобувачів вищої освіти денної форми здобуття вищої освіти;

10. Рекомендовані джерела інформації

1. Акушерство, гінекологія та біотехнологія відтворення тварин з основами андрології / В.А. Яблонський, С.П. Хомин, Г.М. Калиновський [та ін.]. – Вінниця : Нова книга, 2011. – 589 с.
2. Березовський А.В., Харенко М.І., Хомин С.П. [та ін.]. Фізіологія та патологія розмноження дрібних тварин : навч. посіб. – Житомир : Полісся, 2017. – 392 с.
3. Біотехнологічні методи у ветеринарній репродуктології : навч. посіб. / В.В. Ковпак, О.А. Вальчук, С.С. Деркач [та ін.]. – Київ : НУБіП України, 2020. – 102 с.
4. Головач В.М., Снітинський В.В., Аксіонова Г.В. [та ін.]. Стреси сільськогосподарських тварин і птиці. – Київ : Урожай, 1992. – 256 с.
5. Гришко Д.С. Лекції з ветеринарного акушерства. – Харків : Прапор, 2003. – 400 с.
6. Любецький В.Й., Жук Ю.В., Михайлюк М.М. Вплив вітамінно-мінеральної добавки “Баланс” на прояв передвісників родів та перебіг підготовчої стадії родів у корів голштинської породи // Вісник Сумського НАУ. – 2007. – Вип. 8 (19). – С. 81–85.

7. Любецький В.Й., Жук Ю.В., Михайлюк М.М. Вплив загально- та імуностимулюючих препаратів на відтворну функцію високопродуктивних корів // Науковий вісник Причорномор'я (зб. наук. пр.). – 2008. – Вип. 42, ч. 1. – С. 154–160.
8. Любецький В.Й., Жук Ю.В., Михайлюк М.М. Патологічні роди у тварин (діагностика та надання допомоги). – Київ : ПП “Графіка”, 2007. – 48 с.
9. Лабораторна і функціональна діагностика у ветеринарному акушерстві, гінекології та андрології : навч. посіб. / В.Й. Любецький, Ю.В. Жук, О.А. Вальчук [та ін.]. – Київ : НУБіП України, 2020. – 258 с.
10. Методичні рекомендації щодо діагностики, лікування та запобігання маститу в тварин / В.А. Яблонський, В.Й. Любецький, А.В. Березовський [та ін.]. – Київ : Ветінформ, 2007. – 32 с.
11. Мікроелементози сільськогосподарських тварин / М.О. Судаков, В.І. Береза, І.Г. Погурський [та ін.] ; за ред. М.О. Судакова. – Київ : Урожай, 1991. – 144 с.
12. Патологія молочної залози : лекції для слухачів магістратури / В.А. Яблонський, В.Й. Любецький, В.І. Бородиня. – Київ, 2004. – 45 с.
13. Практичне акушерство, гінекологія та біотехнологія відтворення тварин з основами андрології / В.А. Яблонський. – Київ : Мета, 2002. – 319 с.
14. Рання діагностика, терапія та профілактика патології обміну речовин у великої рогатої худоби : метод. рекомендації / В.Ю. Чумаченко, М.О. Судаков, В.Я. Колесник [та ін.]. – Київ, 1999. – 18 с.
15. Фізіологія та патологія молочної залози у тварин : навч. посіб. / за заг. ред. А.В. Березовського, М.І. Харенка, В.Й. Любецького. – Київ : ДІА, 2018. – 476 с.
16. Яблонський В.А. Біотехнологія відтворення тварин. – Київ : Арістей, 2004. – 293 с.
17. База нормативних актів Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
18. Державна служба з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consumer.gov.ua>.
19. Електронна бібліотека НУБіП України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.nubip.edu.ua>.
20. Міжнародна організація з охорони здоров'я тварин (ОІЕ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oie.int>.
21. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
22. Світовий інформаційний портал FAO [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org>.
23. Український науково-дослідний інститут експериментальної та клінічної ветеринарної медицини – бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dnsgb.com.ua>.